

STIELZ

Jaargang 5 nummer 1

maart 1994

***Politieke partijen in Leiden
en industrieel erfgoed***

Jaarverslag en financieel jaarverslag STIEL 1993

v / h Lens & Co aan de Nieuwe Rijn

Theo Pet, de laatste Leidse koopman in huishoudelijke artikelen

Colofon

Stielz 5e jaargang, nummer 1
 Stielzaken is een kwartaaluitgave van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden, Marelaan 55, 2341 LC Oegstgeest, tel. (071) 154470.
 Jaarabonnement f 20,- voor vier nummers; losse nummers f 3,75. Donaties kunt u storten op bankrekening 13.84.43.025 of girorekening 10.39.391
 ISSN 0928 - 9437

Redactie

Eric-Jan Weterings, Steenschuur 18d, 2311 ET Leiden, tel. (071) 149114
 Paul Kop, Titus Brandsmalaan 80, 2321 CJ Leiden, tel. (071) 765301
 Foto's: Niek Bavelaar, Hugo de Grootstraat 28, 2311 XK Leiden, tel. (071) 149863 of 275001
 Druk: Drukkerij Stadhuis & Stadsbouwhuis

Inhoud

Jaarverslag STIEL 1993 3

Financieel Jaarverslag STIEL 1993 4

Taakgroep selectie over Lens & Co 6

Kort nieuws 8

Theo Pet, in huishoudelijke artikelen 9

Politieke partijen in Leiden over industrieel erfgoed 11

Media 14

Adressen bestuursleden STIEL

Ing. H.J. Budel, Buizerderf 25, 2251 MS Voorschoten, tel. (071) 619659 (voorzitter)
 Drs. H.D. Tjalsma, Marelaan 55, 2341 LC Oegstgeest, tel. (071) 154470 (secretaris)
 E. Lels, Essenburgsingel 44b, 3021 AR Rotterdam, tel. (010) 4775202 (penningmeester)
 E. Adank, Constantijn Huygenslaan 51, 2332 TS Leiden, tel. (071) 769454 (tweede secretaris)
 G. Ditz, Boerhaavelaan 162, 2334 EV Leiden, tel. (071) 174553 (secretaris taakgroep selectie)
 Dr. T. Dijs
 Mr. D.E. Krantz

Vergadering Werkgroep

De volgende vergadering van de Werkgroep Industrieel Erfgoed Leiden vindt plaats op **dinsdag 22 maart 1994 om 15.45 uur** in het **Leidse Gemeentearchief aan de Boisotkade 2a**. Iedereen is op deze vergadering welkom. De agenda is als volgt:

1. Opening
2. Mededelingen
3. Kort verslag en besluitenlijst vergadering 30-11-1993 (zie elders in deze Stielz)
4. Inventarisatie documentatie STIEL
5. Inventarisatie voorwerpen STIEL
6. Stand van zaken bedreigde panden
7. Stand van zaken publicatie(s)
8. Wat verder ter tafel komt
9. Sluiting

H.D. Tjalsma
 secretaris

Kort verslag en besluitenlijst vergadering Werkgroep Industrieel Erfgoed Leiden 30-11-1993

- **Tentoonstelling Parmentier:** Geconstateerd werd dat het debat tussen Veldman en Waal, respectievelijk voor- en tegenstander van behoud van de *Meelfabriek*, op 3 oktober jl. een groot succes was. De tentoonstelling "Adieu Parmentier" zal begin 1994 in het Kunsthistorisch Instituut herhaald worden.
- **Blauwpoortsbrug:** De machinekamer was op de Open Monumentendag in september weer opengesteld en bemand door STIEL-vrijwilligers. Ook nu was er weer veel belangstelling, nauwelijks minder dan het grote succes van juli.
- **Trianon:** Er is een aparte stichting opgericht tot behoud en bescherming van de bioscoop *Trianon* aan de Breestraat. Deze bioscoop kan zeker als een monument beschouwd worden, vooral ook het sinds de jaren dertig nauwelijks veranderde interieur.
- **Landelijke Vereniging Monumentenzorg:** Bij de NCM bestaan plannen om tot een landelijke vereniging voor monumentenzorg te komen, ten dele op de wijze van de Engelse National Trust (toeristisch exploiteren van monumenten).
- **Stand van zaken bedreigde panden:** *De Vooruit* is gered: zie Stielz van december 1993. Van de *Meelfabriek* weinig nieuws; alleen is misschien interessant dat er jurisprudentie is ontstaan over het wel of niet plaatsen van *M.I.P.-panden* op monumentenlijsten. De *Doesbrug* in Leiderdorp is ook gered; de bovenbouw blijft in ieder geval intact; wat betreft de onderbouw is nog niet volstrekt zeker hoeveel breder deze zal worden. De brug zal nu gerestaureerd worden; probleem bij de subsidiewerving daarvoor is dat de brug geen aangewezen monument is.

Omslag: Een bedreigd Leids industrieel monument:
Meelfabriek 'De Sleutels' Foto Niek Bavelaar

22 maart 1994 Gemeentearchief 15u45
 30 augustus Gemeentearchief 15u45 kopijdatum 31 juli

Jaarverslag 1993 Stichting Industrieel Erfgoed Leiden

Na het lustrum van 1992 was het afgelopen jaar voor STIEL wat minder druk. Ook in 1993 is er echter door een groot aantal werkgroepsleden niet stilgezet en kon STIEL weer met een aantal manifestaties naar buiten treden.

Bestuur en leden

Ook in 1993 is het aantal donateurs op verheugende wijze blijven doorgroeien. Op 31 december 1993 waren er 151 donateurs (eind 1992: 127 donateurs), waaronder verschillende bedrijfsdonateurs. De werkgroep telde op datzelfde moment 51 leden (tegen 38 in 1991), waarbij aangetekend moet worden dat enkele werkgroepsleden ook donateur zijn.

In 1993 heeft zich één wijziging in de samenstelling van het stichtingsbestuur voorgedaan. Mevrouw M.C. Goedhart trad op 30 maart 1993 af als penningmeester en werd opgevolgd door mevrouw E. Lels. Het dagelijks bestuur werd verder gevormd door H.J. Budel, voorzitter en H.D. Tjalsma, secretaris. Voorzitter, secretaris en penningmeester fungeren tevens als dagelijks bestuur van de *Werkgroep Industrieel Erfgoed Leiden*. Overige leden van het stichtingsbestuur waren in 1993 mevr. M.E. Smidt-Adank, T.Dijs, G.W. Ditz en D.E. Krantz. Mevrouw Goedhart heeft ook per 30 maart 1993 het stichtingsbestuur verlaten. STIEL is haar zeer veel dank verschuldigd voor het nauwgezet, en langdurig, vervullen van haar financiële taken. Zoals elk jaar heeft het stichtingsbestuur één keer vergaderd en wel op 30 maart 1993. In deze vergadering werd het financiële jaarverslag over 1992 goedgekeurd en de begroting voor 1993 vastgesteld. Tevens werd daarbij besloten dat aan werkgroepsleden voortaan f 15,- als *vrijwillige bijdrage* aan de sterk gestegen productie- en verzendkosten van het blad Stielz gevraagd zal worden. De werkgroep vergaderde vier maal in 1993, afwisselend in het Gulden Vlies en het Leidse Gemeentearchief.

Vertegenwoordigingen

G.W. Ditz was in 1993 de vaste vertegenwoordiger van STIEL in het Algemeen Bestuur van FIEN, de landelijke organisatie *Federatie Industrieel Erfgoed Nederland*, waar STIEL bij is aangesloten. Dr. T. Dijs is de officiële vertegenwoordiger van de historische vereniging *Oud Leiden* in het bestuur van STIEL. A. Thomassen vertegenwoordigt STIEL als adviserend lid in het bestuur van de *Stichting Houtzaagmolen De Heesterboom*. Ook is STIEL aangesloten bij het OCEL (*Overleg Cultureel Erfgoed Leiden*). Ook participeert STIEL, samen met de Stichting Leids Historisch Museum en de Stichting Vrij Kunstzinnig Centrum "De Zonneboom" in STAL (*Stichting Levend Ambacht Leiden*).

Inventarisatie

De *taakgroep selectie* heeft in 1993 weer een aantal objecten onder de loep genomen. Bij de gemeentelijke monumentencommissie werd voor het Van Wijk-com-

plex op de Hogewoerd en voor het pand Nieuwe Rijn 39-40 een aanvraag tot plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst ingediend. De eerste aanvraag is door de commissie overgenomen, de tweede is nog in behandeling. Voor de volgende panden werd na onderzoek besloten géén aanvraag in te dienen: Breestraat 66; Annakliniek bij de Rijsburgerweg; Vrouwenkerkhof 8-10; Rex Bioscoop (nu de X) in de Haarlemmerstraat en de melkwinkel in de Kuipersteeg. De schoenmakerij Zierikzee aan de Bakkersteeg (zie bij behoudsacties) en de "Vleesch Houwerij" in de Pieterskerkchoorsteeg werden overgedragen aan STAL. Over het Sijthoff-complex in de Doezastraat is een brief geschreven aan de monumentencommissie, die nog in behandeling is. Restaurant "De Koornbrug", Nieuwe Rijn 19, is nog in onderzoek bij de taakgroep (stand december 1993).

Van de in het vorige jaarverslag vermelde objecten kan nog vermeld worden dat Clos & Leembruggen "in portefeuille" is gebleven bij de commissie, Hogewoerd 115 (winkel en voormalige parapluafabriek) definitief gehonoreerd is en het Slachthuis-complex januari 1994 behandeld zal worden (zie elders in deze Stielz). Het complex Utrechtse Jaagpad 46, waarover in 1992 een, gedeeltelijk, positief advies was uitgebracht, is helaas niet geplaatst.

Ook in 1993 zijn weer enige wijzigingen opgetreden in de samenstelling van de taakgroep. Lid van de taakgroep waren of werden Piet de Baar, Jaap Jacobs, Bertine Jongerius en Reinier Verbeek. D.E. Krantz verliet in 1993 de taakgroep; J.F. Dröge en R. Roetman zagen zich gedwongen "stand-by" leden te worden, evenals Elsbeth Geldhof, Taco Mulder en Kees Lau. Marja Kroef en Günther Ditz bleven voorzitter respectievelijk secretaris.

Externe activiteiten

Een groot succes was het openstellen van de Blauwpoortsbrug tijdens de Lakenfeesten in juli. Niet minder dan 680 mensen bezochten in deze maand de machinekamer van de geheel gerenoveerde Blauwpoortsbrug. Door de enthousiaste inzet van een aantal vrijwilligers van STIEL, alsmede de medewerking van de gemeente, konden deze grote aantallen geïnteresseerden rondgeleid worden en tevens nog op de activiteiten van STIEL gewezen worden. Dat laatste gebeurde ook op 11 september 1993, toen de Leidse Uitdag en de Open Monumentendag op dezelfde zaterdag waren georganiseerd. STIEL was in de Pieterskerk aanwezig met een stand én een foto-diapresentatie, maar ook de Blauwpoortsbrug was weer opengesteld. Een tweede belangrijke activiteit het afgelopen jaar was de tentoonstelling, die in de maand oktober in de Centrale Bibliotheek aan de Nieuwstraat te zien was over de geschiedenis en de sloop van het Parmentiercomplex. Het was geen grote tentoonstelling, maar de tentoongestelde foto's en documenten (en oorspronkelijke eerste steen!) gaven bij elkaar een heel aardig beeld van dit nu verdwenen complex.

7 juni Gulden Vlies 19u45 kopijdatum 8 mei
 29 november Gulden Vlies 19u45 kopijdatum 30 oktober

De opening van deze tentoonstelling, op drie oktober, gebeurde door middel van een openbaar debat tussen de vroegere Leidse wethouder van ruimtelijke ordening Cees Waal en de architect, tevens lid van de gemeentelijke monumentencommissie, Boudewijn Veldman, onder leiding van Carolien Han, voorzitter van het OCEL. Het debat ging over de voors (Veldman) en tegens (Waal) van behoud van de *Meelfabriek*. Het debat trok meer dan tachtig belangstellenden, waaruit misschien afgeleid kan worden dat er voor dit soort "stadsdebatten" op een zondagmiddag, zelfs op 3 oktober, zeker belangstelling is.

Behoudsactiviteiten

Ten aanzien van behoudsactiviteiten was 1993 een jaar waarin goed en slecht nieuws elkaar afwisselde.

Het slechte nieuws was uiteraard het definitieve doodvonnis dat werd geveld over het *Parmentiercomplex* aan de Lammermarkt. In de loop van het jaar raakte dit industriële monument uitgediept: de Raad van State wees het kroonberoep af, dat door STIEL en anderen, voornamelijk omwonenden, was ingesteld tegen de wijziging van het bestemmingsplan. Eerder was al door de Raad van State geweigerd de door de gemeente verleende sloopvergunning te schorsen. De gemeente wees later ook alle bezwaarschriften af (tegen het verlenen van de sloopvergunning, tegen de weigering tot plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst). Voordat deze bezwaarprocedures behoorlijk waren afgewikkeld trokken de slopers echter reeds Parmentier binnen. De gemeente heeft het wel mogelijk gemaakt, dat tijdens de sloop een bouwhistorisch onderzoek kon worden ingesteld. Enige interessante resultaten daarvan konden in de bovengenoemde tentoonstelling gepresenteerd worden.

Goed nieuws was er over *De Vooruit* aan de Korevaarstraat. Na jarenlange onzekerheid heeft het College van Burgemeester en Wethouders najaar 1993 besloten de Vooruit te behouden. In ieder geval de gevel en bij voorkeur ook delen van het interieur zullen in de oude staat blijven. Zowel STIEL als de Dirk van Eck-Stichting hebben hier jaren voor geijverd. Een gefuseerde Leidse en Voorschotense woningbouwvereniging zal hier het administratiekantoor gaan vestigen.

Rond *Meelfabriek "De Sleutels"* bleef het ook in 1993 tamelijk rustig, behalve dat de Meelfabriek de landelijke pers haalde doordat "De Sleutels" in een PIE (Projectbureau Industrieel Erfgoed)-rapport genoemd werd als een gebouw, dat zeker behouden moet worden. Het is echter nooit gelukt om het op de gemeente- of rijksmonumentenlijst geplaatst te krijgen.

Ook moet hier genoemd worden de heropening, op 13 september 1993, van de voormalige *schoenmakerij Zierikzee* aan de Bakkersteeg. De bedrijfsvoering wordt voortgezet door de ambachtelijke "maatschoenmaker" H.P.H. Nusteling, in samenwerking met STAL en de familie van de in 1992 overleden schoenmaker Zierikzee.

Voor het behoud van de zeer authentieke bioscoop *Trianon* aan de Breestraat werd in 1993 een aparte stichting opgericht.

Publiciteit

Stielz is in 1992 weer vier maal verschenen. De mengeling van nieuws uit STIEL, werkgroep én inhoudelijke artikelen blijkt goed aan te slaan.

H.D.Tjalsma
secretaris

Financieel Jaarverslag STIEL 1993 *)

Na het roerige lustrumjaar werd in 1993 de normale gang van zaken weer hervat. De begroting die aan het begin van 1993 werd opgesteld blijkt, afgezien van de film, goeddeels te zijn gerealiseerd.

Opnieuw ontving STIEL een subsidie van fl. 500,- van de Vereniging Oud Leiden. De inkomsten uit donaties namen door een toename van het aantal donateurs en de vrijwillige bijdragen van de werkgroepsleden fors toe. De acceptgiro's met het verzoek om een donatie werden helaas pas in november 1993 verstuurd, waarvoor onze excuses. Vanwege de late verzending werd in januari 1994 nog fl. 585,- aan donaties voor 1993 ontvangen, deze zijn als debiteuren op de balans geboekt. Geschat wordt dat in de loop van het eerste kwartaal 1994 nog eens fl. 300,- zal worden ontvangen. De jaarrekening 1993 laat dus een vertekend beeld zien en het totale bedrag aan donaties voor 1993 kan gesteld worden op circa fl. 5235,-. Om de administratie op orde te krijgen wordt er naar gestreefd in 1994 de acceptgiro's al in juni te versturen. De overige inkomsten, die veel hoger uitkwamen dan begroot, bestonden vooral uit verkoop van het boekje 'De Kunst van het Bewaren'.

Naast de ieder jaar terugkerende uitgaven aan Inventarisatie en Onderzoek, secretariaat en Stielz, waren er in 1993 de extra kosten van de tentoonstelling 'Adieu Parmentier'. Aan Publiciteit en Informatie werd aandacht besteed door middel van deelname aan de Open Monumentendag, de openstelling van de Blauwpoortbrug en huur van expositieruimte in smederij Van Velzen. De overige uitgaven hadden o.a. betrekking op de inschrijving bij de Kamer van Koophandel en de jaarlijkse bijdragen aan de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland en de Stichting Nationale Contactcommissie Monumentenbescherming.

Concluderend kan gesteld worden dat ondanks een toename van het aantal donateurs de jaarrekening 1993 een nadelig saldo van fl. 735,50 laat zien. Zoals opgemerkt bracht met name de tentoonstelling 'Adieu Parmentier' extra kosten met zich mee. Voor de in 1994 geplande tentoonstelling zou gepoogd kunnen worden een subsidie te werven. De film die net als in 1992 ook in 1993 niet werd gerealiseerd is niet meer in de begroting voor dit jaar opgenomen. Desondanks wordt ook voor 1994 een tekort voorzien; STIEL is echter groeiende en mogelijk kan het verschil opgevangen worden door een toenemend aantal donaties.

*) Behoudens statutaire goedkeuring in de bestuursvergadering van STIEL op 22 maart 1994

Jaarrekening over 1993 en begroting 1994

Ontvangsten	begroot 1993		werkelijk		begroot 1994	
Subsidies	f	500,-	f	500,-	f	500,-
Film	f	12.000,-	f	-	f	-
Donaties	f	4.250,-	f	4.351,25	f	5.250,-
Overige	f	1.400,-	f	2.393,90	f	1.200,-
	f	18.150,-	f	7.245,15	f	6.950,-

Uitgaven	begroot 1993		werkelijk		begroot 1994	
Secretariaat	f	700,-	f	756,69	f	800,-
Stielz	f	2.500,-	f	2.613,66	f	2.600,-
Inventarisatie & Onderzoek	f	1.000,-	f	670,12	f	1.000,-
Publiciteit & Informatie	f	1.200,-	f	804,41	f	1.200,-
Tentoonstelling	f	1.000,-	f	1.873,22	f	1.000,-
Overige	f	1.000,-	f	576,85	f	1.000,-
Film	f	12.000,-	f	-	f	-
Lustrum	f	-	f	685,70	f	-
Nadelig saldo	f	1.250,-	f	735,50	f	650,-
	f	18.150,-	f	7.245,15	f	6.950,-

Balans per 31 december 1993

Liquide middelen:		Vermogen	f	6.249,82	
Banktegoed	f	319,55			
Girotegoed	f	2.922,84			
Plusrekening	f	3.770,27			
Debiteuren	f	585,-	Crediteuren	f	1.347,84
	f	7.597,66		f	7.597,66

Ester Lels
penningmeester

Taakgroep Selectie wil Lens & Co op monumentenlijst

De Nieuwe Rijn is al eeuwenlang een centrum van economische activiteit in Leiden. Een van de opmerkelijkste gebouwen aan het water werd door de Taakgroep Selectie van STIEL onderzocht. Zij volgde het spoor terug van de bouw- en bewoningsgeschiedenis tot het begin van de 19e eeuw. In november vorig jaar kwam de Taakgroep tot de conclusie het pand Nieuwe Rijn 39/40 voor te dragen voor plaatsing op de Gemeentelijke Monumentenlijst. 'Een opmerkelijke gevel, typerende architectuur van rond de eeuwwisseling.'

Het winkelpand, waar tot voor kort meubelhandel Lens & Co was gevestigd, heeft opmerkelijke ornamenten in de bekroning van de gevel. Om een goede verhouding in de compositie te verkrijgen is de gevel doorgezet tot ongeveer twee meter boven het dak-niveau. Hier bovenaan zitten een natuurstenen schijn-balustrade, bewerkte ornamenten, gemetselde muraalbogen en een schijn-goot met natuurstenen gootklossen. In de symmetrie-as, die beëindigd wordt door een boogvormig element, zit een tegel-tableau met het opschrift "1809 - 1914": de jaartallen van overname door De Wilde en bouw van de nieuwe gevel.

De opmerkelijke gevel werd in 1914 gebouwd naar ontwerp van Leo van der Laan (1864-1942). Hij ontwierp in Leiden ook de spits op de Hartbrugkerk en bioscoop Rex in de Haarlemmerstraat. De architectuur van Nieuwe Rijn 39/40 is kenmerkend voor de periode rond de eeuwwisseling. De bouwstijl wordt gekenmerkt door symmetrie en aandacht voor details. De gevel heeft een horizontale driedeling in onderbouw, middenstuk en bekroning. De onderbouw wordt gekenmerkt door een grote openheid, vanwege de winkel-functie. De terugliggende ingang tot de winkel is in het midden gesitueerd; de opgang naar de woningen ligt hier direct naast. Alle originele deuren zijn nog aanwezig.

De gevel aan de Nieuwstraat, de achterkant van het pand, is vrij onopvallend. Het is de oorspronkelijke, ongewijzigde pakhuis-gevel uit de tweede helft van de 19e eeuw. Vroeger is er een opschrift "beddenfabriek" geweest.

Eeuwen lang was de Nieuwe Rijn één van de slijkste straten in Leiden, met winkels en woonhuizen. Deze straat vormde een centrum van economische activiteit. Er is altijd markt geweest, en de Rijn vormde één van de belangrijkste waterwegen van Leiden.

In het begin van de 19e eeuw stond op de plaats van Nieuwe Rijn 39 een 17e eeuws grachtenhuis met trapgevel, kleine glas-in-lood-ramen en een twee-delige deur. Een beeld van Mercurius (de god van de handel) en een allegorische voorstelling van de koophandel sierden in die tijd de gevel (volgens het Gedenkschrift uit 1909).

Op 10 januari 1809 werd het pand overgedragen aan Pieter de Wilde en zijn vrouw Saskia van Aalst. Pieter was in 1799 naar Woubrugge getrokken om als boer de kost te verdienen, maar wegens "zwakhoofdigheid" bleek hij niet

in staat een boerenbedrijf te leiden. Pieters vader kocht toen voor zijn zoon en schoondochter een "goed winkelhuis": een zaak in "wollen en linnen stukgoed en manufacturen" aan de Nieuwe Rijn 39.

Pieter heeft zich echter niet veel met de winkel kunnen bezighouden; Saskia dreef in feite de winkel, met steun

van haar schoonvader Pieter Sr.

Na het overlijden van Pieter Jr. in 1830 zette zijn weduwe de zaak voort; later kwamen haar zonen en kleinzonen in het bedrijf. Dat groeide langzaam uit tot een grote winkel, gedreven door de Firma Weduwe P. de Wilde & Zonen. Firmanten waren Saskia van Aalst (1783-1866); haar zoon Roeland (1808-1882, actief in de zaak 1820-1881); zijn zoons Paulus Johannes (1840-1900) en Frans Gerard (1842-1904); de twee zonen van Frans Gerard: Roeland (1872-1946) en Frits (1875-????); en Henri (1907-1974).

In 1855 kocht de firma een pand achter de winkel op het Pancraskerkhof (nu Nieuwstraat 27), waar een aparte bedden-afdeling werd ingericht. De firma fabriceerde toen zelf matrassen. In 1865 werd het naastgelegen pand Nieuwe Rijn 40 gekocht, waarheen de beddenwinkel verhuisde. Ook werd in dat jaar het pand Nieuwstraat 25 erbij gekocht. Rond deze tijd werd er verbouwd aan de Nieuwe Rijn. Hoe ingrijpend er van binnen is verbouwd is niet zeker; wel staat vast dat toen de trapgevel werd vervangen door een rechte daklijst. De kozijnen aan de Nieuwe Rijn werden vergroot en voorzien van schuiframen.

De Wilde verkocht onder meer wollen dekens van Zaalberg en slaapkamer-ameublementen van Hasselman & Pander. In 1881 werd het assortiment uitgebreid met ondergoed (Janssen en Tilanus).

De ondergevel van Nieuwe Rijn 40 (de beddenwinkel) werd in 1890 uitgebouwd; er werd een moderne winkelpui aangebracht. Datzelfde gebeurde in 1900 met de manufacturenwinkel op nummer 39.

In 1910 verhuisde de manufacturen-zaak van Roeland de Wilde (achterkleinzoon van Pieter en Saskia) naar Breestraat 93. De beddenzaak van broer Frits nam nu het hele complex aan de Nieuwe Rijn / Nieuwstraat in beslag. De zaken gingen zo voorspoedig dat na een aantal jaren de panden grondig verbouwd konden worden. Ze werden in 1914 verheeld tot één beddenwinkel. De gevel aan de Nieuwe Rijn werd nieuw opgetrokken en het interieur grondig aangepast. De achter de winkel liggende kamers en serre werden bij de winkel getrokken. Achter het huis werd, ten koste van de tuin, een nieuw woongedeelte gebouwd. De oorspronkelijke schuine-kap-constructies werden vervangen door één groot plat dak. Het gehele pand kreeg centrale verwarming: modern voor die tijd. De gevel is heden ten dage ongewijzigd; sinds 1914 zijn alleen de zwart-marmeren platen boven de etalage verdwenen, waarop de firma-naam, het oprichtingsjaar en de te koop aangeboden artikelen waren vermeld.

In 1923 trok Frits de Wilde zich terug uit de zaak en ging de winkel dicht. Zijn broer Roeland heropende de beddenzaak in 1926. Dat zou echter maar van korte duur zijn; na een grondige verbouwing van Breestraat 93 werd de beddenzaak daar in 1928 weer samengevoegd met de manufacturen-winkel. De firma De Wilde, met als enige firmant Henri, vierde het 150-jarig jubileum nog op de Breestraat. In 1967 ging de winkel in andere handen over, en verdween de firma Weduwe P. de Wilde en Zonen. Het pand Nieuwe Rijn 39/40 was in ieder geval vanaf 1931 in gebruik bij de Firma G.H. Lens & Co in "mandenwerk en huishoudelijke artikelen". Al vóór de verhuizing naar de Nieuwe Rijn was Gerardus Hendrikus Lens uitgetreden; zijn compagnon Simon de Niet bleef als enige firmant over. Aan de Nieuwe Rijn verkocht De Niet koffers, kinderwagens, lederwaren en huishoudelijke artikelen. Hij deed de firma in 1955 over aan Hendrik Ladan; diens handelswaar bestond uit rijwielen, bromfietsen, huishoudelijke artikelen, speelgoed, kinderwagens en wasmachines. Ladan handhaafde de naam Lens & Co. In de oude beddenfabriek aan de Nieuwstraat werden

fietsen gerepareerd. In 1973 deed Ladan de winkel over aan G.Th.A. Plomp. Die huisvestte er een filiaal van zijn zaak (Haven 38) in kinderwagens, boxen, kinderledikanten en commodes. Tot voor kort dreef de familie Plomp op Nieuwe Rijn 39/40 een meubelwinkel onder de naam Lens & Co.

Taakgroep selectie
foto Günther Ditz

De taakgroep selectie heeft onlangs de balans opgemaakt van de laatste anderhalf jaar. Een eerdere balans werd in juli 1992 opgemaakt. De taakgroep startte haar bezigheden in februari 1991.

Een aantal in 1992 vermelde aanvragen is nog steeds niet afgehandeld:

- * **de Vooruit** (maar pand blijft behouden)
- * **Clos & Leembruggen** (strategisch argument van de Gemeentelijke monumentencommissie om nog in portefeuille te houden)
- * **Slachthuis**: is onlangs eindelijk in behandeling genomen door de Gemeentelijke monumentencommissie. Onze aanvraag voor **Hogewoerd 115** is ondertussen gehonoreerd.

Sinds juli vorig jaar heeft de taakgroep de volgende objecten meer of minder uitgebreid bekeken en besproken:

- * **Middelweg 30** - voormalige gaarkeuken: geen aanvraag ingediend
- * **Zijldijk, Leiderdorp** - meelfabriek De Zijlstream: geen aanvraag
- * **Bakkersteeg 3** - schoenmakerij: geen aanvraag want doorverwezen naar STAL (Stichting Levend Ambacht Leiden)
- * **Van Wijk complex**: aanvraag ingediend; overgenomen door Gemeentelijke monumentencommissie
- * **Breestraat 66**: geen aanvraag want geen industrieel object
- * **Utrechtse Jaagpad 46** - voormalige meubelfabriek: brief aan Gemeentelijke monumentencommissie, niet geplaatst
- * **Anna kliniek, Rijnsburgerweg**: geen aanvraag
- * **Vrouwenkerkhof 8-10**: geen aanvraag
- * **Pieterkerkchoorsteeg 21** - vleeschhouwerij: geen aanvraag, naar STAL
- * **Nieuwe Rijn 39-40**: aanvraag nog in behandeling bij Gemeentelijke monumentencommissie
- * **Bioscoop de X, Haarlemmerstraat**: geen aanvraag
- * **Melkhandel, Kuipersteeg**: naar STAL
- * **Sijthoff, Doezastraat 1**: uitgebreide brief aan Gemeentelijke monumentencommissie gestuurd (zie elders in dit nummer van Stielz)
- * **Nieuwe Rijn 19** - restaurant De Koornbrug: aanvraag in behandeling bij taakgroep

De taakgroep selectie bestaat op het ogenblik uit: Marja Kroef (voorzitter), Günther Ditz (secretaris), Piet de Baar, Jaap Jacobs, Bertine Jongerius, Reinier Verbeek. Stand-by leden (verrichten van tijd tot tijd onderzoek) zijn: Elsbeth Geldhof, Taco Mulder, Ron Roetman, Jan Dröge, Kees Lau.

Kort nieuws

'De Vooruit' niet gesloopt

Het monumentale pand van de voormalige broodfabriek 'Vooruit' lijkt definitief gered. Woningbouwvereniging 'Zijl en Vliet' heeft een overeenkomst gesloten met de gemeente om het pand aan de Korevaarstraat over te nemen. Het hoofdgebouw wordt gerestaureerd. De bijgebouwen aan de Oranjeboomstraat moeten plaats maken voor ouderenwoningen.

Het nu nog aan het Schuttersveld gevestigde 'Zijl en Vliet' gaat het hoofdgebouw volledig restaureren. Op de begane grond komt een ontvangsthuis en de bovenverdieping wordt ingericht als kantoorruimte. De lift aan de achterzijde van het pand gaat de woningbouwvereniging delen met de bewoners van de ouderenwoningen. Gedetailleerde plannen worden waarschijnlijk in het voorjaar bekend gemaakt.

Helemaal zeker is de overeenkomst nog niet. De ledenvergadering van de 'Zijl en Vliet' heeft het contract al goedgekeurd. Bij het ter perse gaan van dit nummer was nog niet bekend of ook de Leidse gemeenteraad er mee zou instemmen. De verantwoordelijke wethouder Van Rij denkt dat dat een formaliteit is: "Ik twijfel er niet aan dat dit door de raad komt."

In het vorige nummer van Stielz werd al gemeld dat B en W het principebesluit hadden genomen om de Vooruit te behouden. De overeenkomst met Zijl en Vliet lijkt de effectivering daarvan binnen bereik te brengen. Dat is (mede) een mooi succes voor STIEL, dat zich samen met de Dirk van Eck-stichting en het Ocel (Overleg Cultureel Erfgoed Leiden) sterk heeft gemaakt voor behoud van het complex, dat vanaf 1991 met sloop werd bedreigd.

EJW

Verzet tegen verbouwen molen 'De Herder' tot woonhuis

Vereniging "De Hollandsche Molen" verzet zich fel tegen de plannen om molen 'De Herder' te Leiden te verbouwen tot woonhuis. Medio februari heeft de vereniging beroep ingesteld tegen de beschikking van de gemeente Leiden waarin aan Proper Beheer BV, de eigenaar van de molen, vergunning werd verleend de bestemming van het werktuig te wijzigen. Door dit besluit mag de eigenaar de zaagmolen verbouwen tot woonhuis. "De Hollandsche Molen" spreekt in het beroep van een 'wezensvreemde bestemming' van het beschermde monument.

De verbouw tot woonhuis brengt met zich mee dat het interieur uit de molen wordt verwijderd. Eenmaal verwijderd is het volgens de vereniging nimmer meer mogelijk de inrichting in authentieke staat terug te brengen. Dit betekent dat de molen niet meer is te gebruiken voor het werk waarvoor zij is gebouwd: houtzagen. Ook waarschuwt "De Hollandsche Molen" voor de precedentwer-

king die het gemeentebesluit kan hebben.

Molen 'De Herder' is in haar soort een bijzonder exemplaar. De achtkante bovenkruier met stelling is in 1753 te Amsterdam gebouwd en in 1884 naar Leiden overgebracht. De molen laat het laatste technische ontwikkelingsstadium zien van een kleine houtzagerij. 'De Herder' heeft zogenaamde snelzaagramen die zowel door wind als door electriciteit kunnen worden aangedreven. Vooral dit gegeven maakt de molen in de ogen van "De Hollandsche Molen" uniek en behoudenswaardig.

Vereniging "De Hollandsche Molen" is een landelijke vereniging ter bescherming en behoud van alle molens in Nederland. De vereniging spant zich in om de molens zoveel mogelijk in authentieke staat, met handhaving van hun oorspronkelijke functie in een passende omgeving te behouden.

LN

Parmentier geprolongeerd

"De sloop van het Parmentier-complex was een daad van barbarij." De daarvoor verantwoordelijke bestuurders waren helaas niet aanwezig toen kunsthistoricus dr. Th. A.P. van Leeuwen deze woorden uitsprak. Dat gebeurde bij de (her)opening van de tentoonstelling 'Adieu Parmentier', op 9 februari in het Kunsthistorisch Instituut van de Rijksuniversiteit Leiden.

De tentoonstelling over de geschiedenis en sloop van het textielcomplex aan de Lammermarkt is voor een groot deel dezelfde die enige maanden geleden in de Openbare Bibliotheek te zien was. De in 1865 gebouwde fabriek werd vorig jaar gesloopt, ondanks protesten van onder meer STIEL en buurtbewoners. De nieuwe tentoonstelling is ingericht door STIEL in samenwerking met medewerkers en studenten van de vakgroep kunstgeschiedenis. Hoofddocent bij de vakgroep Kunstgeschiedenis en Archeologie Van Leeuwen stelde in zijn toespraak vast dat 'nieuwbouw vaak van mindere kwaliteit is dan wat is gesloopt'. Volgens hem voldoet de nieuwbouw van woningen en een discotheek op de plek van het Parmentier-complex helaas ruimschoots aan dat criterium. De kunsthistoricus hekelde de 'elitaire opstelling' van architecten als Weeber, die recentelijk verklaarde dat leken architectuur niet op zijn waarde kunnen schatten. Dat zou louter het terrein zijn van 'deskundigen' als de omstreden bouwmeester zelf.

"Architectuur hoort niet in een boekje, maar moet zichtbaar zijn en door iedereen genoten kunnen worden," zei Van Leeuwen, waarmee hij instemmend gemompel oogstte van de ongeveer tachtig aanwezigen. Als uitsmijter parafraseerde de kunsthistoricus een apocriefe uitspraak van slavist Karel van het Reve: 'geen nieuwe kernwapens voor de oude op zijn.' Vrij vertaald: geen sloop van industrieel erfgoed tot er iets beters voor in de plaats komt. De geschiedenis van het Parmentier-complex leert dat dat te vaak niet het geval is.

EJW

Aangenaam

Theo Pet, koopman in huishoudelijke artikelen

Ruim veertig jaar trok hij in Leiden langs de deuren met zijn handelswaar. Eerst met een houten handkar, vervolgens met een ponywagen en na diverse gemotoriseerde auto's reed hij tenslotte met een halve supermarkt op wielen de stad rond. Borstels, zeep, sokken, olie, badhanddoeken en schoonmaakartikelen, bijna alles had hij in huis. Ruim een jaar geleden stopte Leidenaar Theo Pet, als laatste huis-aan-huis verkoper in Leiden. Ondanks de vaak lange dagen kijkt hij terug op 42 mooie jaren langs de weg. "Ik ben een van de meest gefotografeerde Leidenaars. Iedereen wilde een foto van de laatste koopman die met zijn artikelen aan huis kwam."

Een monoloog:

"Ik ben in de jaren vijftig begonnen, samen met mijn vader. Hij was slager, maar het waren slechte tijden voor zijn branche. Hij kon een vergunning kopen voor de handel in huishoudelijke artikelen en met een gehuurde handwagen zijn we op pad gegaan. Die wagens huurde je op de Langegracht,

daar stonden ze vastgemaakt aan de leuning van de brug. Later kocht mijn vader zijn eerste wagen, voor 75 gulden. We verkochten die eerste jaren vooral huishoudelijke artikelen, zoals borstels, zeep en schoonmaakmiddelen.

Na de handwagen kocht mijn vader een tweede-hands ponywagen, daar heeft hij nog enkele jaren mee gereden. De Mareldijk, het Morskwartier, de Haagweg, daar liepen we en daar

heeft mijn vader zijn klantenkring opgebouwd. Na een paar jaar kocht hij voor mij de wijk van Jan Serdijn, dat was een bekende koopman die er mee stopte. Met een handwagen heb ik een paar jaar gelopen in de omgeving van de Maresingel en de Herensingel.

Op een gegeven moment werd mijn vader ziek en toen ben ik alleen verder gegaan. Tot 1960 heb ik met de ponywagen gereden waarna ik vijf jaar een vierwielige truck had. Vervolgens had ik een driewieler, een zogenaamde Muldertruck en daar heb ik vijftien jaar mee gereden. De laatste 13 jaar reed ik in een Toyota, waar ik een bak speciaal op heb laten maken om het assortiment nog wat uit te kunnen breiden. Dat was in 1979 een investering van 28.000 gulden, maar dat durfde ik toen makkelijk aan. Ik heb er tot augustus 1992 mee gereden, toen had ik in totaal 42 jaar als koopman volgemaakt.

Toen ik begon was ik de enige in de stad met een vergun-

ning voor huishoudelijke artikelen. Verder had je alleen oliemannen, die met busjes van vier liter langs de deuren gingen. In de loop van de tijd gingen de oliemannen steeds meer verkopen en bij andere verkopers zag je een zelfde ontwikkeling. De melkman die nog aan de deur kwam was

op het laatst een halve kruidenier. Mijn assortiment werd ook steeds groter. Op het laatst verkocht ik emmers, bekers, badhanddoeken, lakens, luiers, de hele rataplan. Ook olie heb ik lange tijd verkocht, maar dat is altijd bijzaak gebleven. Ik noemde mezelf 'koopman in huishoudelijke artikelen' en bij mijn klanten kondigde ik me altijd aan met: 'hier is de koopman'.

Op z'n top in de jaren vijftig en zestig had ik zo'n 35 tot

40 collega's in Leiden. Concurrentie had ik niet, ik had collega's, want iedereen had zijn eigen nering en zijn eigen wijk. Vroeger had je allerlei mensen aan de deur: de melkboer, de bakker, de vishandelaar, noem maar op. Het was een andere tijd, de mensen hadden een heel andere mentaliteit.

Als koopman was ik vertrouwd met mijn klanten: Theo was een begrip langs de weg. Elke dag had ik een vaste route en als ik eens ergens een half uur te laat kwam, dan belden de mensen waar ik bleef. Als klanten niet thuis waren was dat geen probleem. Ik had gewoon een loper waar ik elke deur mee open kon doen. Soms had je een deur met zo'n modern slot, dan kreeg ik de sleutel of er hing een touwtje uit de brievenbus. Als de mensen dan niet thuis waren zette ik de bestelde spullen in de gang.

Bij één klant heb ik zo'n twintig jaar lang elke woensdag tussen de middag mijn brood gegeten. En als die mevrouw

er niet was kreeg ik de sleutel en dan stond er een pot thee klaar als ik binnenkwam. Zo had ik een heleboel vaste adressen waar ik thee kreeg, of koffie of soep.

Ik was niet aangewezen op een bepaalde wijk of op mensen met een bepaalde welstand, want mijn klanten zaten door de hele stad. Het mooiste venten was wel bij de arbeiders, want die gunden het je gewoon: ik moest hard werken en zij moesten hard werken, dat wist je van mekaar. Hele goede klanten waren in de jaren vijftig en zestig de grote gezinnen. De Anna van Saksenstraat bijvoorbeeld was een heel best stukje. Daar zaten er met 6, maar ook met 14 kinderen. Vooral in de jaren zestig leverde ik veel op de pof, dat was heel gewoon in die tijd. Ik had een dik boek waarin ik dat allemaal bijhield. Hele baby- en keukenuitzetten heb ik op de reutel geleverd - zo noemde je toen poffen ook wel. Als zo'n uitzet honderd gulden kostte, moesten de mensen bijvoorbeeld elke week een knaak betalen. Of kleinere dingen, zoals een wasketel van 25 gulden. Dan betaalde je vijf weken lang vijf gulden.

Als koopman was ik ook een beetje sociaal werker. De mensen moesten hun verhaal kwijt, over hun narigheid, maar ook over de leuke dingen. Je hoorde er bij, je groeide mee met de mensen. Dat kon in bepaalde gevallen best ver gaan. Zo ben ik een paar keer op bruiloften van klanten geweest.

Je zag de generaties verschuiven: eerst kwam ik bij de moeder aan de deur en daarna bij de dochter. De derde generatie haalde ik niet meer. Door veranderingen in de maatschappij werd ik langzaam van de weg gedrukt. Pa en moe gingen allebei werken dus kochten ze niet meer aan de deur, maar in de supermarkt in het weekeinde. Ik zag mijn klanten ouder worden en oudere mensen hebben minder nodig. Ik heb het nog lang volgehouden omdat ik door heel Leiden zat, behalve in de Merenwijk en de Stevenshof. Daar had ik weinig te zoeken met al die jonge

gezinnetjes die naar de supermarkt gaan. Dat was mijn generatie niet meer. Bovendien kan je bij flats je wagen niet onbeheerd laten staan. Wel had ik het geluk dat ik klanten kon overnemen van collega's die er mee stopten. De laatste drie jaar was ik de laatste koopman in Leiden die nog aan de deur kwam.

Aanvankelijk maakte de concurrentie van de supermarkten me niet zo veel uit, want ik had een trouwe klantenkring. Maar op een gegeven moment verkochten ze voor prijzen die ik aan de grossier moest betalen en zo werd de kleinhandel langzaam weggedrongen. Zo'n vijftien jaar geleden begon je dat echt goed te merken. In een paar jaar tijd verdwenen de meeste handelaren van de weg. '75 tot '80 waren echt de nare jaren.

In de laatste periode merkte ik dat mensen me aanhielden voor kleine dingen, terwijl ze het grootste deel van hun boodschappen veel goedkoper in de supermarkt haalden. Met aanbiedingen kon ik nog wat klanten vasthouden, maar op het laatst had ik zulke scherpe prijzen dat ik net quitte speelde.

Nieuwe klanten werven lukte niet meer. Ik heb het de laatste jaren nog geprobeerd in de nieuwbouw aan de Zijloever, maar de mensen zitten daar voor hoge huren en er wonen ook nogal wat werklozen. Dan ben je al snel te duur.

Toen ik een jaar of vijftig was heb ik nog de gedachte gehad om een winkel te beginnen. Maar daar moest ik zo'n grote investering voor doen, dat was de moeite niet meer. Bovendien moet je zoiets in het groot aanpakken, want een buurtwinkel werkt niet meer.

Spijt heb ik er nooit van gehad, want ik heb het 42 jaar grandioos naar mijn zin gehad, ondanks de soms lange dagen van 8 uur 's morgens tot 10 uur 's avonds. Niet elke dag duurde zo lang, maar het was altijd hard werken. Zomer en winter, door weer en wind, ik ben nooit een dag ziek geweest. Het leukste was toch wel de vrijheid. Ik heb nooit een baas gehad, op mijn zestiende ben ik door mijn vader zo van de schoolbanken de handel in geduwd. Ik leerde het vak spelenderwijs en ik was een goede koopman, al zeg ik het zelf. Alles is altijd weggegaan, zelfs op het einde. Ik werkte er natuurlijk wel naar toe, maar toch: ik had geen gulden handel meer over. Stoppen in augustus '92 was moeilijk, ik heb de hele week afscheid lopen nemen. Daar waren klanten bij waar ik al 38 jaar aan de deur kwam. Die mensen heb ik zien trouwen, hun kinderen heb ik zien opgroeien en dat is dan van de ene op de andere dag allemaal voorbij. Maar ik heb er geen spijt van dat ik gestopt ben. Je moet realistisch blijven: de tijd veranderde en het ging niet meer. Dan is het over."

Eric Jan Weterings
Foto's en bijdrage Niek Bavelaar

De Leidse politiek doorgelicht

De standpunten van de Leidse politieke partijen inzake industrieel erfgoed

Parmentier gesloopt, de Vooruit behouden en een onzeker lot voor de Meelfabriek. Dat is de oogst van vier jaar bestuur van Leiden door een college van B en W bestaande uit PvdA, CDA en Groen Links. STIEL heeft in die vier jaar actief gelobbyd voor het behoud van deze - en vele andere - monumenten van bedrijf en techniek in Leiden. Betekent dat bij de gemeenteraadsverkiezingen (ten minste op papier) betere voornemens voor de komende collegeperiode? Roel Schreinemachers bekeek de verkiezingsprogramma's van de politieke partijen en vroeg woordvoerders naar hun voornemens. Een inventarisatie.

In september vorig jaar schreef Marja Kroef namens STIEL de Leidse politieke partijen aan. Ze sprak de hoop uit dat in de komende raadsperiode 'een grote sprong voorwaarts' zou worden gemaakt inzake het behoud en bescherming van het industrieel erfgoed in Leiden en omgeving. Daarnaast onderstreepte ze dat een aantal bedrijfsmonumenten kan worden behouden zonder dat dat de gemeente structureel geld kost. Met het oog op de naderende verkiezingen verzocht Kroef de partijen hier aandacht aan te besteden in de verkiezingsprogramma's. De verkiezingen zijn inmiddels net achter de rug. Heeft de Leidse politiek gehoor gegeven aan de oproep van STIEL?

De partijen schetsen in hun verkiezingsprogramma's in grote lijnen het door hen beoogde gemeentebestuur. Monumentenzorg speelt een betrekkelijk kleine rol naast zaken als verkeer, werkgelegenheid en milieu. De zorg voor industrieel erfgoed in Leiden is slechts een van de facetten van monumentenzorg. Als er al een stukje is gewijd aan de visie van de partij inzake het industriële erfgoed blijft dit steeds summier en beslaat niet meer dan een alinea. Toch valt hieruit het een en ander op te maken.

Vier van de zes in de afgelopen raadsperiode in de gemeenteraad vertegenwoordigde partijen wijden in hun verkiezingsprogramma's een paragraaf aan het industriële erfgoed: D66, de VVD, GroenLinks en de Socialistische Partij. Uit toon van deze stukjes blijkt duidelijk dat deze partijen de STIEL-brief in het achterhoofd hebben gehad bij de opstelling van hun programma. De VVD noemt STIEL met name en stelt dat in de komende collegeperiode 'in samenspraak met de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden en de eigenaar/gebruiker van het pand de belangrijkste industriële monumenten op de gemeentelijke (en zo mogelijk rijks-) monumentenlijst moeten worden geplaatst.' De Socialistische Partij stelt dat 'initiatieven onder de Leidse bevolking' om monumenten van industrialisatie te behouden alle steun verdienen.

Behalve uit directe en indirecte verwijzingen naar STIEL blijkt ook uit de benadering van het onderwerp dat de brief zijn uitwerking heeft gehad. D66 schrijft: 'Van bijzonder belang in het monumentenbeleid is de huidige gebruiksfunctie van bepaalde objecten. Er dient een evenwicht te worden gezocht tussen het behoud van het monumentale karakter enerzijds en het actuele gebruik ervan, dat het mede mogelijk maakt het gebouw te behouden en te onderhouden.' Dit is precies wat Marja Kroef in haar brief aanstipte.

Ook GroenLinks is voorstander van 'het behoud en hergebruik van markante bedrijfspanden, aangezien deze voor

een belangrijk deel het gezicht van Leiden bepalen.' De Socialistische Partij laat zich in soortgelijke bewoordingen uit en voegt daaraan toe: 'De initiatieven die daartoe onder de Leidse bevolking worden genomen, verdienen alle steun.' Hiermee bedoelt de SP ongetwijfeld de inzet van STIEL.

De VVD voegt aan deze algemene opmerkingen als enige partij een oordeel toe over de toekomst van een specifiek pand, de Meelfabriek. De VVD is van mening dat 'in de komende collegeperiode een plan voor behoud en mogelijke functiewijziging van de Meelfabriek dient te worden opgesteld.'

Hoofddlijnen

De PvdA en het CDA laten het onderwerp onbesproken. Bij navraag beklemtonen woordvoerders van beide partijen dat behoud van industrieel erfgoed hen na aan het hart ligt, maar dat is gekozen zich in het programma te beperken tot een beknopte, algemene visie op de toekomst van Leiden. De PvdA-specialist inzake monumentenzorg, E. van der Veen, is zelf actief lid bij de Dirk van Eck-Stichting die de bestudering van de sociale en economische geschiedenis van Leiden stimuleert. "Oude fabrieken hebben vaak een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van Leiden. Oude bedrijfspanden hebben dan naast grote monumentale ook grote historische waarde. Een pand moet wel kunnen worden hergebruikt. Het moet geen groot functioneel object zijn."

De CDA-er Kluck hecht eveneens zeer aan monumentenzorg. Jarenlang heeft hij zich in de Vereniging Oud Leiden bezig gehouden met de geschiedenis van Leiden. "Oude bedrijfspanden en fabrieken zijn, net als 'gewone' oude gebouwen, vaak erg belangrijk voor Leiden. Deze gebouwen bepalen het aanzicht van onze stad. Daarom moet je zorgvuldig met dit industriële erfgoed omgaan. Ik vind dat STIEL erg goed werk verricht. Als deze stichting een paar jaar eerder was opgericht, was ik waarschijnlijk actief lid geworden. Nu heb ik het echter te druk in de Leidse politiek."

Parmentier

Betuygen de grote politieke partijen in hun verkiezingsprogramma's in beginsel hun steun aan het behoud van industrieel erfgoed, in de praktijk blijken soms andere factoren mee te spelen in de beslissing over de toekomst van een aantal panden. Uit de behandeling van het Parmentiercomplex in de raadscommissie voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening vallen de drie meest voorkomende discussiepunten te distilleren: behoud van

het pand en toezeggingen aan projectontwikkelaars, financiële afwegingen en de vraag van de monumentale waarde.

In het geval van het Parmentiercomplex had de gemeente al eerder toezeggingen gedaan aan de eigenaar van het pand omtrent realisatie van nieuwbouw. Dit vormde een van de redenen voor enkele partijen om met sloop van het complex in te stemmen. Het CDA erkende wel de monumentale waarde van het gebouw, maar zag geen mogelijkheid meer terug te komen op de gedane toezeggingen. P. Kluck (CDA): "In de politiek moet je afwegingen maken. Naast de monumentale waarde van een gebouw spelen andere factoren mee in de beslissing over behoud of sloop. In dit geval wogen deze zwaarder dan het belang van behoud." Overigens waren de meningen verdeeld binnen het CDA. Kluck: "De helft was voor, de andere helft tegen."

De vraag van de financiële haalbaarheid van behoud van het Parmentiercomplex stond ook ter discussie. De heer Geradts (PvdA) wees erop dat bij beoordeling van de beschermwaardigheid van panden de kosten van behoud niet uit het oog moeten worden verloren. "Het budget is beperkt. Je moet dus de afweging maken of dit pand prioriteit heeft boven andere panden."

Het derde discussiepunt dat in de Parmentierzaak naar voren komt, is dat van de monumentale waarde van het pand. F. de Goede (SP) was er voorstander van het pand als monument aan te merken. C. Smit (GroenLinks) vond eveneens dat het pand diende te worden behouden. "Het Parmentiergebouw is een uniek pand en een vroeg voorbeeld van de industriële revolutie in Nederland. Mijn fractie beschouwt de huidige plannen als aantasting van het stadsbeeld. Men moet wellicht meer over hebben voor het industriële erfgoed." Wethouder Van Rij (PvdA) vond "de voorgevel wel aardig, de rest is niet interessant." Mevrouw L. Driessen (VVD) kon geen duidelijk fractie-standpunt geven op de vraag naar de monumentale waarde van het Parmentiercomplex. "De meningen binnen de VVD zijn verdeeld. Eén stroming is gezwich voor het respect voor historische panden, terwijl een andere stroming voorstander is van nieuwbouw."

STIEL-lobby

De grote politieke partijen bevestigen stuk voor stuk het belang van het behoud van industrieel erfgoed. STIEL wordt door alle partijen aangemerkt als een serieuze organisatie. Het resultaat van het verzoek om aandacht voor het onderwerp is dan ook niet uitgebleven. Naast de kwestie van de monumentale waarde van oude bedrijfsgebouwen blijken echter regelmatig andere afwegingen mee te spelen in de beslissing over behoud of sloop, en soms geven deze zelfs de doorslag. De verschillen van mening zijn vaak niet partijbepaald, maar lopen dwars door de partijen heen. Het lijkt verstandig te proberen op zo breed mogelijke schaal steun te zoeken voor het behoud van het industriële erfgoed. Een grotere STIEL-lobby zal meer tegenwicht kunnen bieden aan argumenten tegen het behoud van historische bedrijfspanden.

De programma's

D66

De gemeente dient het behoud en onderhoud van monumenten in een beleidsplan vast te leggen. Daarbij zal er oog moeten zijn voor monumenten in traditionele zin alsook voor de monumenten uit het recentere, industriële verleden. De komende raadsperiode moet aldus, naast voortzetting van het bestaande beleid, bekeken worden welke meer recente architectuur via aanwijzing als monument beschermd kan worden. (...) Van bijzonder belang in het monumentenbeleid is de huidige gebruiksfunctie van bepaalde objecten. Er dient een evenwicht gezocht te worden tussen het behoud van het monumentale karakter enerzijds en het actuele gebruik ervan, dat het mede mogelijk maakt het gebouw te behouden en te onderhouden.

VVD

De VVD wil aandacht voor het weinige resterende 'industriële erfgoed'. In samenspraak met de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden en de eigenaar/gebruiker van het pand moeten in de komende collegeperiode de belangrijkste industriële monumenten op de gemeentelijke (en zo mogelijk rijks-) monumentenlijst worden geplaatst, opdat zij tegen onverhoedse sloop worden beschermd. Tevens dient in de komende collegeperiode een plan voor behoud en mogelijke functiewijziging van de 'Meelfabriek' te worden opgesteld.

GroenLinks

Van belang is goed en zorgvuldig om te gaan met het eigen erfgoed. Beheer van monumenten mag zich niet beperken tot het verre verleden, maar betreft ook het recente verleden erbij. (...) Naast het behoud van historische woonpanden wordt nadrukkelijk ook gekozen voor het behoud en hergebruik van markante bedrijfspanden, aangezien deze voor een belangrijk deel het gezicht van Leiden bepalen.

Socialistische partij

Leiden is een stad met een rijke cultuur en een grote historie. Wij zijn van mening dat Leiden, naast de gewone monumenten meer aandacht moet schenken aan het vaak industriële, 19e-eeuwse erfgoed. De monumenten van voorbij industrialisatie verdienen aandacht en zorg. De initiatieven die daartoe onder de Leidse bevolking worden genomen verdienen alle steun.

Roel Schreinemachers

Overzicht vergaderdata STIEL en kopijdata Stielz in 1994

22 maart 1994 Gemeentearchief 15u45

7 juni Gulden Vlies 19u45

kopijdatum 8 mei

30 augustus Gemeentearchief 15u45

kopijdatum 31 juli

29 november Gulden Vlies 19u45

kopijdatum 30 oktober

Op de Nieuwe Rijn (no.64, met links de Gansoordbrug) was omstreeks 1900 de wijnkoperij van Modderman, Hartevelt & Co. gevestigd. Foto Gemeentearchief Leiden

Leiden zoals het was

'Leiden, zoals het was', is de titel van een 18-delige serie over de geschiedenis van Leiden in de twintigste eeuw. Vorig najaar verscheen het eerste deel van deze door de Zwolse uitgeverij Waanders in samenwerking met het Leidse gemeentearchief uitgegeven serie. Elke maand verschijnt een aflevering die een thema behandelt en in verschillende nummers komt het industrieel erfgoed op de een of andere wijze aan de orde. Eind vorig jaar kwam de derde aflevering uit, geschreven door Jaak Slangen, over 'Arbeiders en hun werk'. Binnenkort verschijnt deel 6, over 'Industrie en Nijverheid'. Alle tot nu toe uitgebrachte delen zijn verkrijgbaar bij de meeste Leidse boekhandels.

Media

Literatuur & Tijdschriften

Industria

Van 'Industria - Nieuwsbulletin van de Stichting Federatie Industrieel Erfgoed Nederland' verscheen nummer 5 van de jaargang 1993. Het blad bevat een agenda van activiteiten van aangesloten verenigingen, berichten en een beknopte literatuursignalering. De uitgave besteedt aandacht aan het debat over de Meelfabriek dat STIEL op 3 oktober vorig jaar organiseerde.

Abonnementen door overmaking van 26 gulden voor de jaargang 1994 op Postbankrekeningnummer 132802 ten name van Stichting Fien, Industria, Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg.

Erfgoed

De 'Stichting Erfgoed' bracht in december 1993 het vierde nummer van de tweede jaargang uit van 'Erfgoed van Industrie en Techniek'. In dit nummer artikelen over de stand van zaken bij het Projectbureau Industrieel Erfgoed (PIE), een controverse tussen Engelse en Nederlandse scheepsbouwers in de achttiende eeuw; de transformatie van de arbeidsverhoudingen in het Zaanse familiebedrijf Honig; mechanisering in de riviervisserij en boekbesprekingen.

Inlichtingen over abonnementen en losse nummers verschaft C.H. van Eldik, Brilduikerhof 12, 2623 NT Delft. Tel. 015-622499.

Trianon

De 'Stichting Vrienden van Trianon' bracht in december 1993 haar eerste nieuwsbrief uit, waarin onder meer het doel van de stichting uiteen wordt gezet en de geschiede-

nis van het pand in het kort wordt beschreven. De stichting beijvert zich voor het behoud van de monumentale bioscoop Trianon aan de Breestraat. Begin februari hadden al meer dan 300 donateurs zich aangemeld. De stichting zoekt nog mensen die zich op verschillende terreinen willen inzetten. (Informatie: 071-272357 of 071-120083). De redactie van de Nieuwsbrief is gevestigd op Vaartkade 11, 2316 VJ Leiden (Jaap Moes). Nieuwe donateurs kunnen zich aanmelden door een bedrag over te maken op gironummer 6729806, p/a Vaartkade 11 Leiden. (Uitkeringsgerechtigden, 65-plussers en studenten minimaal 10 gulden, anderen 25 gulden).

Excursies en symposia

Vanuit FIEN worden enkele interessante excursies en symposia gemeld:

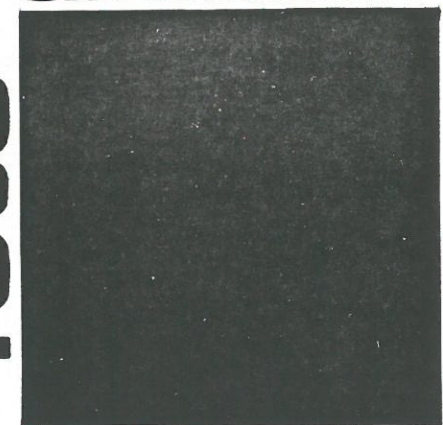
-op zaterdag 26 maart 1994 organiseert FIEN een dagexcursie naar het Ruhrgebied: Duisburg (Meidereicher Hüttenwerk, Pumpwerk "Alte Emscher" en Arbeitersiedlung "Rheinpreussen"), Essen (Museum Schachtanlage Zollverein XII) en Oberhausen (Grote gashouder). Kosten f 50,-. Opgaveformulier bij secretariaat STIEL te verkrijgen.

-15 april 1994: studiedag fabrieksnederzettingen Eindhoven (nog geen nader programma bekend).

-13 oktober 1994: symposium "De rol van de vrijwilliger in het industrieel erfgoed" in Gouda (evenzeer nog geen nader programma bekend).

(Ingezonden mededeling)

dickhoff

dickhoff

uw fotografisch geheugen!

oegstgeest	irislaan 63	071 - 17 49 17
leiden	haarlemmerstraat 207	071 - 14 00 05
schoonhoven	lopikerstraat 57	01823 - 29 92

FIEN
AMBACHT

LEIDSE VAKLIEDEN AAN HET WOORD

FOTO'S: HIELCO KUIPERS
TEKST: ERIC JAN WETERINGS

"J. ZIERIKZEE"
MAATSCHOENMAKERIJ

H. P. H. NUSTELING
BAKKERSTEEG 3
2311 RH LEIDEN

TEL. 071-131156

B & G Assurantiepartners

Rapenburg 8

2311 EV Leiden

Tel. (071) 125447 Fax (071) 121373

Alle verzekeringen, pensioenen, lijfrente verzekeringen en
hypotheeken
Vrijblijvend advies op maat